

DOI: 10.33270/01232502.120

УДК 321.01(477)«19/20»

Філософський вимір легітимності влади в період екзистенційної війни: досвід України XX–XXI століть

ДУРДИНЕЦЬ Мирослав*

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6718-3583>;

ДРАП'ЯТИЙ Богдан

аспірант відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права імені В. М. Корецького

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8360-498X>

Анотація. Метою статті є на прикладі української державності здійснити доктринальний аналіз природи легітимності української влади та її чинників у період перманентної екзистенційної війни росії проти України як в історичній ретроспективі, так з політико-правовим аналізом в умовах воєнного стану. Методологічна основа дослідження базується на загальнонаукових і спеціально-юридичних методах. Ключовим є аксіологічний підхід з використанням порівняльно-правового, історичного, гносеологічного, контент-аналізу, діалектичного та інших методів наукового дослідження. Наукова новизна полягає у філософсько-правовому осмисленні та розробленні конкретних пропозицій щодо подальшого правового й організаційного вдосконалення роботи державних інституцій, зміцнення легітимності влади в умовах перманентних загроз з боку історичного ворога України – російської федерації. Здійснено аналіз природи легітимності влади в умовах воєнного стану та історичній ретроспективі з моделюванням майбутніх викликів на основі політико-правового досвіду українського державотворення. Основними чинниками легітимності влади в демократичному суспільстві визнано рівень довіри до виборчої системи та явку виборців, якість законів та інших нормативних актів (відповідність писаної норми реальній можливості її правозастосування), політично неупереджений та професійний державний апарат, стійкість і безперервність роботи інституцій у період особливого правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, рівень суспільної довіри до державних інституцій, відповідність дій влади нормам Конституції України та досягнення легітимних цілей їх реалізації. Практичне значення вивчення окресленої проблематики полягає в можливості розроблення найбільш ефективних моделей політичного прогнозування та державотворення

Ключові слова: легітимність; конституціоналізм; влада; демократія; війна; воєнний стан; суверенітет; філософія; державні інституції; політика; парламент; державотворення

Історія статті:

Отримано: 22.02.2023

Переглянуто: 17.03.2023

Прийнято: 25.04.2023

Рекомендоване посилання:

Дурдинець М., Драп'ятий Б. Філософський вимір легітимності влади в період екзистенційної війни: досвід України XX–XXI століть. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 120–129. doi: 10.33270/01232502.120.

* Відповідальний автор

Вступ

Наріжна мета гібридної війни, розв'язаної росією, – делегітимізувати демократичну владу України та інших країнах вільного світу, створити всі умови для перманентного внутрішньо-державного протистояння, системно доводити неспроможність політичного суспільства до самостійного державного суверенітету й незалежності.

Поділ влади, верховенство права, які гарантують захист прав людини, є суттю ідеї Основного Закону держави. Конституція України містить відповідні застороги, які можуть бути ефективними за умови їх підкріплення інституційними механізмами. Конституційні принципи поділу влади (ст. 6) та верховенства права (ст. 8) є фундаментальними принципами, згідно з якими необхідно сприймати весь текст Конституції України та її імпліцитну частину в розумінні відносин між вищими конституційними органами влади (парламентом, главою держави, урядом)¹. Принцип поділу влади втілений у низці інших конституційних норм та окреслює «встановлені Конституцією межі» для здійснення повноважень кожною гілкою влади. Принцип поділу влади й механізм «стримувань і противаг», які запроваджені в конкретних засобах взаємного впливу та контролю між органами державної влади, здійснює, зокрема, такі конституційні функції, як запобігання узурпації влади (ч. 3, 4 ст. 5 Конституції України) та запобігання порушенню конституційних гарантій прав людини².

Проросійські сили впродовж понад 30 років незалежності України мали неконкурентну перевагу над демократичними силами у фінансовому, медійному, політичному, ресурсному забезпеченні та проводили підривну роботу з метою висвітлення недієспроможності інституційного розвитку України. Попри російську агресію, українська державність відбулася, а український народ залишається непохитним у бажанні жити в суверенній, незалежній, демократичній, правовій та соціальній Україні.

Нам дедалі частіше доцільно проводити історичні паралелі між 1917–1919 роками та сучасністю – починаючи з 2014 року. Занадто очевидною є схожість методів не лише воєнної (збройної) боротьби країни-агресора проти незалежності України, а й ідеологічна, політична, енергетична, гуманітарна війна проти українського народу. Крім того, як слушно зауважують дослідники, перемога в екзистенційній для України війні визначається не лише національною стійкістю України та готовністю ЗСУ дати відсіч ворогові, а й значною мірою консенсусом західних політичних еліт, міжнародною солідарністю на

політичній арені (Herasymchuk, 2023), що, безперечно, потребує проведення ретельного доктринального аналізу діяльності державних інституцій та чинників їх легітимності в умовах екзистенційної війни, взаємодії з громадянським суспільством, ролі міжнародної спільноти й держав-партнерів у підтримці українського народу.

Матеріали та методи

Питання легітимності влади було й залишається наскрізною проблематикою державотворення з часів античності й донині. Свого часу ще Платон, Арістотель, Сократ, Піфагор у своїх діалектичних працях (діалогах) робили спробу викристалізувати ідеальну форму державного ладу, суспільного врядування, а в кінцевому результаті побудову держави та способи взаємодії влади із суспільством на універсальних принципах і підходах. У контексті античної філософії легітимність влади означає справедливі дії правителя стосовно суспільства й індивіда зокрема. Водночас категорія «справедливість» має досить широке й неуніфіковане трактування, а тому праці античних філософів мають різну спрямованість.

Питання встановлення, визнання та утримання влади на окремій території значною мірою відображені в праці Нікколо Макіавеллі «Державотворець», яку вважають класикою політико-філософської думки. Така сама основа закладена в політико-правових трактатах філософів, теоретиків і практиків державотворення більш пізнього періоду, до яких, зокрема, належать «Про дух законів» Ш. Монтеск'є, «Про суспільний договір» Ж.-Ж. Руссо, «Левіафан» Т. Гоббса, «Федераліст» А. Гмільтона, Дж. Медісона та Д. Джея.

Грунтовні та комплексні дослідження з питань легітимності влади представлені у вітчизняних і зарубіжних фахових статтях, дисертаціях, політичних трактатах. Проте питання легітимності влади в період воєнного стану у XXI столітті з порівняльно-правовим аналізом історичної ретроспективи українського державотворення XX століття, на наш погляд, варте окремого наукового дослідження з обґрунтуванням прикладних висновків і рекомендацій.

Слід зазначити, що проблему легітимності влади досліджували:

1) у філософсько-доктринальному вимірі: М. Аврелій, Арістотель, А. Баумейстер, М. Вебер, Б. Гаврилишин, А. Гамільтон, Т. Гоббс, І. Іващенко, Дж. Лок, А. Конверський, М. Костицький, В. Кремін, М. Маринович, Ш. Монтеск'є, Платон, М. Попович, Ж.-Ж. Руссо, Сократ, Ф. Фукуяма;

2) у конституційно-правовому аспекті: С. Головатий, О. Гришук, Н. Камінська, М. Козюбра, О. Копиленко, В. Костицький, Н. Кушакова-Костицька, В. Лемак, М. Мельник, Л. Наливайко, Н. Онищенко, М. Онишук, О. Петришин, С. Різник,

¹ Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

² Там само.

М. Савчин, В. Сас, А. Селіванов, О. Скрипнюк, Р. Стефанчук, М. Теплюк, Ю. Шемшученко;

3) в історичному контексті: С. Аржевітін, В. Балух, С. Віднянській, Я. Калакура, Я. Грицак, О. Гуржій, М. Грушевський, В. Липинський, В. Смолій;

4) у політико-правовому значенні: З. Бзежинський, В. Горбулін, В. Гошовська, Л. Григорович, В. Дурдинець, Л. Кравчук, В. Литвин, І. Рейтерович, С. Хантінгтон та ін.

Питання легітимності влади є значно ширшим, ніж конституюційно-правовий вимір, а тому охоплює історичний, філософський, політичний та інші аспекти.

Досвід новітнього українського державотворення засвідчує, що принципи й підходи до встановлення влади та її легітимізація концептуально мало чим відрізняються від думок, викладених у працях учених різних епох (Античності, Середньовіччя, Відродження, Просвітництва, Нового й Новітнього часів), а отже, питання влади на кожному етапі потребує осмислення та доктринального вивчення з урахування конкретних соціокультурних характеристик певної епохи.

Саме тому метою дослідження є вивчення питання легітимності влади в період екзистенційної війни крізь призму історичного досвіду України та запитів сьогодення, з'ясування відповідних закономірностей для вироблення найбільш ефективних моделей політичного прогнозування та державотворення. Реалізації мети сприятиме застосування методологічного інструментарію, основними складовими якого є аксіологічний підхід з використанням порівняльно-правового, історичного, гносеологічного, контент-аналізу, діалектичного й інших методів наукового дослідження.

Результати й обговорення

Історико-правове дослідження чи пізнання ґрунтується на знанні минулого, сучасного та прогнозуванні або моделюванні перспектив майбутнього. Щоб відійти від принципу констатації фактів і забезпечити аналітичний підхід у галузі історії держави, права, політичної думки України, потрібно розглядати історико-правові явища крізь призму триєдиної структури загального, особливого, одиничного. Саме ж історико-правове явище є одиницею, первісною клітинкою вказаного пізнання та постає як конкретна державно-правова подія, властивість, процес, що відображають зовнішній бік об'єктивної соціальної дійсності та нерозривно пов'язані з її суттю. Повніше зміст історико-правового явища можна зрозуміти, проаналізувавши, наприклад, об'єкт і предмет історії держави й права України, історії української політичної та правової думки. Таким об'єктом слугують держава і право України, політичні доктрини, а також пов'язані з ними події та явища політичного, соціального, економічного,

етичного, психологічного характеру (Kostytskiy, 2015).

Утвердження та розбудова новітньої української державотворчості відбувається під впливом тисячолітньої ідеї побудови незалежної та суверенної держави, власне правовий акт є наслідком, або інструментом утілення ідеї. Тяжкий тоталітарний спадок радянської науки з її методами матеріалістичної діалектики донині має відображення в сучасних наукових працях, де закон прирівнюється до права, інтереси держави стоять вище інтересів індивіда, а отже, суспільного блага. Зазначене стосується і визначення легітимності влади, яку часто ототожнюють з легальністю (відповідністю нормі закону чи іншого акта). Водночас ми є прихильниками розуміння легітимності як значно феномену зі значно глибшою ціннісною природою та ширшим правовим змістом.

Залежно від ідеології та панівного устрою або режиму в певній країні вироблялися критерії легальності влади, а легітимність безпосередньо залежала від довіри та сприйняття влади суспільством, на якого вона поширюється.

У міжнародному праві відсутнє універсальне визначення легітимності з огляду на те, що для кожної держави, народу та національності легітимність має здебільшого світоглядне значення, яке у свою чергу базується на культурі, традиціях, історії, політичних особливостях суспільства. Неоднорідність бачення щодо формування державного ладу й громадянського суспільства створює різні чинники легітимності влади. У контексті української практики державотворення (іманентні демократичні цінності) рівень легітимності рішень та актів влади базується здебільшого на відповідності засадам свободи.

Для наочного розуміння відмінності легітимності від легальності можна навести приклад приходу до влади та функціонування націонал-соціалістичної робітничої партії на чолі з А. Гітлером або постанову ЦВК й РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності» від 7 серпня 1932 року (більш відому як закон про «п'ять колосків»)¹. Тобто з точки зору «законності» під кожну дію, воєнний злочин або геноцид проти нації здебільшого було видано певний акт, який міг бути легальний у позитивістському значенні, але не спрямований на досягнення легітимної мети.

¹ Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення громадської (соціалістичної) власності : постанова ЦВК і РНК СРСР від 7 серп. 1932 р. URL: <https://holodomorinstitute.org.ua/documents/postanova-czvk-i-rnk-srsr-pro-ohoronu-majna-derzhavnyh-pidpryemstv-kolgospiv-i-kooperacziyi-ta-zmicznennya-gromadskoyi-soczialistichnoyi-vlasnosti/>.

В епоху Радянського Союзу, систему якого було побудовано на засадах тоталітаризму, масової пропаганди, відсутності політичного плюралізму та громадянського суспільства, довіру народів до його влади (не делегованої) не розглядали як ціннісну категорію, що цілком відповідало монополії комуністичної партії та ідеології соціалізму. Життєздатність таких режимів короткочасна в історичному вимірі, але надзвичайно руйнівна і трагічна для народів, які є заручниками на власній землі.

Довіра як ціннісний індикатор легітимності влади та «суттєва рушійна сила переконань громадян й еліти щодо легітимності глобального управління» (Dellmuth et al., 2022) почала визрівати в країнах Західної Європи. Підтримка громадян і репутація політика стала визначальним чинником успіху. У контексті визначення легітимності влади досі тривають науково-практичні дискусії між теоретиками і практиками права, передусім стосовно того, у який спосіб (окрім виборів) визначити рівень довіри суспільства до влади. Тобто довіра – це ціннісна категорія, що співвідноситься зі справедливістю, правдою, прозорістю, чесністю, які не мають уніфікованих нормативно визначених критеріїв вимірювання.

У дослідженні питання легітимності влади в умовах екзистенційної війни РФ проти України метод історичного аналізу й аксіологічний підхід ефективно сприяють досягненню мети – встановленню природи легітимності влади в розумінні українського державотворення.

Криза легітимації влади під час формування державних інституцій часів Української Народної Республіки (1917–1919 років) стала однією з передумов військово-політичної неспроможності дати остаточну відсіч окупаційним більшовицьким військам. Міжнародна спільнота і суб'єкти міжнародної політики були ослаблені внаслідок руйнівної Першої світової війни (1914–1918 років), а Сполучені Штати Америки не визнали державність УНР, і навіть Державний секретар США Роберт Лансінг неодноразово в публічних виступах й дипломатичних послідах стверджував про невизнання українського уряду та України як самостійної держави. Таким чином, розпад Австро-Угорщини й Німецької імперії (1918 року), пізніше – Османської імперії (1922 році) та ослаблення Великої Британії, Франції й інших країн, з одного боку, а з іншого – внутрішньодержавна боротьба еліт за владу в УНР – призвели до її стрімкого послаблення (економічного, продовольчого, індустріального, логістичного) і неспроможність військового й інституційного супротиву більшовицькому наступу.

Особливо важливим баланс легітимності й ефективності влади є в період становлення держави, революційні та постреволюційні періоди. Український досвід державотворення 1991 року, на нашу думку, свідчить про засвоєні уроки історії,

і на підтвердження цього наведемо декілька аргументів. Прийняттю Акта проголошення незалежності України передувала Декларація про державний суверенітет (прийнята Верховною Радою УСРСР 14 липня 1990 року), зміст якої полягав у проголошенні верховенства, самостійності, повноти й неподільності влади Республіки в межах її території, незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах¹.

Фактично цей акт (прийнятий Парламентом, який вперше було обрано у відносно демократичний спосіб 1989 року) був наслідком прагнення до реалізації тисячолітньої національної ідеї щодо суверенітету й незалежності України та регальною передумовою для прийняття Акта проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року). Попри те, що нормативні акти, прийняті Парламентом Республіки, яка входила до складу СРСР, підтримувала переважна більшість суспільства (ідеться не лише про відсутність супротиву, а й про публічну підтримку, наприклад шляхом мітингів), з боку інших держав Україна не отримала бажаної консолідованої підтримки.

За ініціативи громадськості й за підтримки Верховної Ради України 1 грудня 1991 року відбувся Всеукраїнський референдум щодо незалежності України. Бюлетень референдуму містив текст Акта проголошення незалежності України, ухваленого Верховною Радою 24 серпня 1991 року².

Одночасно з президентськими виборами (перемогу здобув Леонід Кравчук з результатом 61,59 % голосів) у бюлетені було одне питання: «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?» із двома варіантами відповіді: «Так, підтверджую» або «Ні, не підтверджую».

90,32 % учасників референдуму відповіли: «Так, підтверджую». Референдум відбувся в усіх 27 адміністративних регіонах України: 24 областях, АР Крим, Києві та Севастополі. Загалом у голосуванні взяли участь 31 891 742 особи – 84,18 % населення України.

Після проведеного Всеукраїнського референдуму більшість країн почали визнавати суверенітет і незалежність України та встановлювати дипломатичні відносини, зокрема: Канада, Польща, Угорщина, Литва, Болгарія, Ізраїль, США, Китай, Велика Британія, Австралія, Швеція, Німеччина, Франція, Іспанія та інші країни світу.

Високий рівень легітимності суверенітету й незалежності України зумовив остаточний

¹ Декларація про державний суверенітет України : декларація Верховної Ради Української РСР від 16 лип. 1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.

² Про проголошення незалежності України : постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серп. 1991 р. № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>.

розпад СРСР. Так, 8 грудня 1991 року президент України Леонід Кравчук, президент росії Борис Єльцин та голова Верховної Ради Республіки Білорусь Станіслав Шушкевич у Біловезькій Пущі поблизу Берестя (Білорусь) підписали Біловезьку угоду, якою було оголошено розпуск СРСР і припинення його існування як суб'єкта геополітичної реальності.

Проголошення суверенітету й незалежності України, підтримка цього рішення на Всеукраїнському референдумі 1991 року посилили динамічне відділення України зі сфери геополітичного впливу РФ, а відповідно перманентна екзистенційна війна держави-агресора проти українського народу вийшла на новий гібридний рівень.

Комплексне напрацювання та прийняття законів й інших нормативно-правових актів, передусім у сфері безпеки й оборони, забезпечили стійкість української державності до актів агресії (*економічної, енергетичної, військової, дипломатичної*) у перші роки незалежності України. З вивчених уроків історії молода держава почала активне формування державних інституцій і сектору безпеки та оборони, а вже 6 грудня 1991 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про Збройні Сили України». Динамічність правового й організаційного забезпечення розбудови держави суттєво перешкоджали планам керівництва РФ нівелювати суверенітет і незалежність України, створити з України де-факто конфедерацію у сфері її геополітичного впливу.

Проводячи історичні паралелі новітнього етапу українського державотворення з добою колицьки європейської цивілізації Київської Русі (882–1240 роки), можна зазначити, що на цих теренах проводилися народні Віче, яке виражало волю суспільства щодо найбільш важливих питань. Попри те, що Київська Русь була монархічною, феодальною державою, зародження демократичного врядування та його розвиток на думку істориків та конституціоналістів сприяв забезпеченню легітимізації суспільних законів, а звідси стійкість і визнання влади.

Досліджуючи ретроспективу новітнього українського державотворення, важливо концептуально вивчити акти відкритої зовнішньої агресії проти України від ранніх етапів зародження державності донині та надати оцінку ефективності дій державних інституцій щодо захисту національних інтересів.

Як ми зазначали, один з методів ведення гібридної війни проти української державності полягав у спробі делегітимізації влади різних гілок і рівнів шляхом компрометації та висвітлення її діяльності виключно в негативному контексті. Такий підхід роками підживлював сумніви щодо спроможності України функціонувати як самостійна та незалежна держава. Народні лідери та ідейні провідники України в

різні часи й епохи ставали об'єктами ідеологічної дискредитації з боку росії.

Закладаючи інституційно-правовий фундамент української державності та урахувавши ідеологічні розбіжності всередині Верховної Ради України I–II скликання щодо змісту Основного Закону держави – Конституції України, було напрацьовано 15 різних проєктів, які тривалий час після проголошення незалежності України дискутувалися.

До прийняття Конституції України виникла криза політичних взаємовідносин та визначення меж повноважень між Президентом України і Верховною Радою України, яку вдалося урегулювати шляхом підписання 8 червня 1995 року Конституційного договору між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України. Цей акт мав політичну природу, але водночас став ефективним балансуєчим механізмом, що сприяв подолання інституційної кризи, тобто конфлікту між законодавчою та виконавчою гілками влади.

Революція на граніті (1991 року), Помаранчева революція (2004–2005 років), Революція Гідності (2013–2014 років) яскраво репрезентують дисбаланс суспільних ціннісних очікувань і реальних можливостей постреволюційних представників влади задовольнити ці очікування. Будь-яка усталена система державного правління невіддатлива до швидких, докорінних змін та кадрового оновлення. Такий постреволюційний синдром – не феномен українського державотворення, а здебільшого поширена світова практика. Батьки й лідери революції часто стають жертвами завищених оцінок та обіцянок. Історичними прикладами в цьому контексті є буржуазно-демократична революція у Франції (і страта 1794 року на гільйотині одного з найбільш яскравих лідерів Максиміліана Робесп'єра).

Питання революцій та постреволюційних періодів розкрив французький ліберал Реймон Арон у своїй праці «Опіум інтелектуалів» (Aron, 2006). Наприклад, він стверджує, що «потрібен час, щоб вилікувати хвороби, спричинені революцією, навіть якщо ця революція вилікувала хвороби усунутого режиму. Водночас кожне покоління схильне гадати, чи його безпрецедентний проєкт є вирішальним проєктом людства».

Для проведення соціально відчутних реформ необхідно здійснити системну та комплексну роботу в частині законодавчого й організаційно-правового забезпечення, залучитися політичною і міжнародною підтримкою, віднайти джерела фінансування тощо. В умовах інституційної

турбулентності бюрократичний механізм функціонує із суттєвими ускладненнями.

Неналежно підготовлений чиновницький апарат в УНР став однією з причин інституційної неспроможності утримати систему управління державою в період воєнних дій та внутрішньо-державних протистоянь еліт.

Традиційно термін «чиновник» чи «бюрократія» звикли використовувати в негативному значенні. Щоправда, такий підхід, на нашу думку, хоча і є тенденційним, але не відповідає принципу справедливості, індивідуалізації та здебільшого є політичним кліше, а не об'єктивною дійсністю. Те, що зазвичай є малопомітним для більшості громадян, часто становить технократичну основу інституційної стійкості держави. Наприклад, формування бюджету країни, його розподіл, аналітика та прогнозування, законотворча й нормотворча робота, формування державної політики за окремими напрямками, забезпечення безпеки й оборони – це значний обсяг роботи, виконання якого потребує ґрунтовних знань і досвіду.

Навіть найбільш зрозумілі та прості за своєю суттю зміни в державному апараті можуть процесуально тривати місяцями, а то й роками. Цифрова трансформація позитивно впливає на динаміку, якість і прозорість державного врядування. Слово «бюрократія» (від фр. *bureau*) запровадив 1745 року Мосьє де Гурне, котрий додав до слова «бюро», що означає «контора» / «письмовий стіл», термін, утворений від грецького дієслова «керувати» (від дав.-гр. *κράτος*).

Без перебільшення найскладнішою стала ситуація щодо інституційної стійкості й легітимності влади після втечі Президента України Віктора Януковича, більшості членів тогочасного Уряду, керівництва сектору безпеки й оборони України, депутатського корпусу. Зберегти координованість і безперебійність функціонування державного апарату в умовах російської збройної агресії проти України дозволила передусім підтримка переважною більшістю населення ідеалів Революції Гідності, а також професійний чиновницький апарат (не політичного, а технократичного рівня).

Після повномасштабного збройного вторгнення РФ в Україну (24 лютого 2022 року) одним зі стратегічних планів ворога (а судячи з досвіду – єдиний) передбачав зміну демократичної влади та встановлення контролю за всіма сферами суспільного життя. Поведінка і дії влади цілком відповідали волі та прагненням суспільства, що значною мірою забезпечило стійкість державних інституцій і можливість вживати дієвих кроків для надання відсічі ворогу.

Умови роботи під час карантинних обмежень, зумовлених пандемією COVID-19, сприяли виробленню відносно ефективних дистанційних

методів роботи органів влади, освітньо-наукових закладів, сфери послуг і бізнесу.

Передбачений у постанові Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 року № 950 «Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України» § 26-1, що в правовій площині закріплює можливість проведення онлайн засідань Кабінету Міністрів, відповідно до якого Прем'єр-міністр може прийняти рішення про проведення засідань Кабінету Міністрів у режимі відеоконференції з використанням відповідного програмного забезпечення, зокрема через Інтернет. В онлайн-засіданні Кабінету Міністрів беруть участь члени Кабінету Міністрів, а також інші особи, які визначені Прем'єр-міністром¹.

У комплексі досвід віддаленої роботи суттєво допоміг у період повномасштабної війни зберегти максимальну стабільність й безперебійність роботи легітимної влади України в умовах територіального розосередження. Сучасні технології дозволяють забезпечувати ефективну віддалену роботу, а це ще одне підтвердження необхідності йти в ногу з часом і максимально інтегрувати новітні технології для покращення ефективності функціонування державних інституцій.

Водночас у Законі України «Про Регламент Верховної Ради України» статтю 2 визначено, що Верховна Рада проводить засідання в будинку Верховної Ради (м. Київ, вул. Грушевського, 5)².

Згідно з рішенням Верховної Ради, прийнятим більшістю народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради, її засідання можуть проводитись в іншому місці³.

Проте немає норми, яка б дозволяла проведення пленарних засідань Парламенту онлайн, і дискусія щодо доцільності впровадження такого формату роботи єдиного законодавчого органу розпочалася відразу з впровадження Урядом на початку 2020 року карантинних обмежень по всій території України з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Особливої актуальності це питання набуло з початку повномасштабної війни рф проти України на початку 2022 року.

Згідно з Основним Законом України, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ; народ здійснює владу безпосередньо та через органи державної влади й органи місцевого самоврядування; право визначати і

¹ Про внесення змін до Регламенту Кабінету Міністрів України : постанова Кабінет Міністрів України від 29 груд. 2021 р. № 1454. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1454-2021-p#n2>.

² Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лют. 2010 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.

³ Там само.

змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові й не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами (ч. 2, 3 ст. 5)¹.

Влада народу є первинною, єдиною та невідчужуваною і здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдум, інші форми безпосередньої демократії в порядку, визначеному Конституцією та законами України, через органи державної влади й органи місцевого самоврядування, сформовані відповідно до Конституції та законів України; ці органи здійснюють владу в Україні, що походить від народу (абзац 3 пп. 4.1 п. 4 мотивувальної частини, п. 1 резолютивної частини рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005)².

Президент України, Верховна Рада України, органи місцевого самоврядування обираються громадянами України на основі загального, рівного та прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Звідси випливає, що вибори є одним з індикаторів легітимності влади. Рівень явки виборців для реалізації активного виборчого права і прозорість виборчого процесу – це один з головних детермінантів легітимності влади.

Довіра до виборчої системи підвищує явку виборців, а також сприяє більш відповідальному ставленню індивіда до свого вибору. У глобалізованому світі, враховуючи активні внутрішньо-державні міграційні процеси, ініціатива щодо впровадження електронних виборів має піддатися серйозній ревізії на політико-правовому і доктринальному рівні. Інноваційні методи зміцнення інституту демократії невідворотно будуть поступово імплементуватися в інституції та правові механізми.

Слід наголосити, що одним з чинників делегітимізації влади є продукування державними інституціями «мертвонароджених» норм законів чи підзаконних актів. Якщо юридичну норму неможливо застосувати в практичному вимірі, це є не лише порушенням принципу «верховенства

права» (правовладдя), яке відповідно до обов'язкових елементів цього поняття «*Rechtsstaat*» є не лише формальним, а й субстантивним чи матеріальним. Цими елементами є: 1) законність, включаючи прозорий, підзвітний і демократичний процес введення в дію приписів права; 2) юридична визначеність; 3) заборона свавілля; 4) доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; 5) дотримання прав людини; 6) заборона дискримінації та рівність перед законом (The rule..., 2011).

Аналогічним чином впливають дискусії стосовно того, що закон існує для того, щоб керувати нами, а верховенство права передусім передбачає певні обмеження (Pike, 2023).

Популізм як вид політичної течії, який стрімко охопив Західну Європу та інші цивілізовані країни світу, є одним з ключових чинників делегітимізації влади або укорінення в суспільній свідомості недовіри до демократичних інституцій, а відповідно й самої держави. На сьогодні в Європі в більшості країн є принаймні одна популістична сила, у третині ж європейських країн популісти входять до трійки найвпливовіших партій (Mudde, & Kaltwasser, 2017). Крім того, на сьогодні праворадикальні популістські партії в Західній Європі порушують систему судової влади (Mazzoleni, & Voerman, 2021).

Розпізнати популістські політичні партії можна за двома основними ознаками, якими є слаборозвинута ідеологія (або її відсутність) та стратегія протиставлення до діючого політичного класу. Ці дві ознаки, зокрема, вживаються практично в усіх визначеннях у сучасній науковій літературі. Відсутність політичної ідеології унеможлиблює прогнозування урядової політики, а тотальна критика представників влади на тлі суспільного невдоволення створює сприятливу емоційну картинку для виборця.

У випадку новітнього українського державотворення популізм також став поширеним явищем у політичній системі, але це швидше перехідна закономірність від тоталітарного режиму до демократичного устрою, а не вирок усій політичній системі. На думку сучасних учених-транзитологів С. Левітськи та Дж. Локстона, на ранніх етапах лібералізації авторитарних режимів популістські партії та рухи є важливим політичним чинником появи конкуренції та змагальності, але в процесі подальшої демократизації – від автократизму з елементами конкуренції до електоральної демократії – популізм стає гальмуючим фактором, його вплив змінюється на негативний. Як слушно зауважують сучасні дослідники, «популістська боротьба є більш амбівалентною, ніж часто припускають» (Koch, 2021). Тому тут важливо утримати баланс, адже сьогодні популізм набуває

¹ Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) : рішення Конституційного Суду України від 5 жовт. 2005 р. № 6-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05#Text>.

динаміки в країнах зі сталою демократією, зокрема в США, Австрії, Греції, Франції, Німеччині, Італії тощо (Yaкуменко, 2017). Критикуючи зв'язок політичного конституціоналізму з популізмом у Великій Британії, учені констатують наявність двох протилежних напрямів – правого та лівого, усунення недоліків яких потребує зміцнення демократії, а не правової конституції (30 years ago...). Крім того, поширення набуває позиція, згідно з якою популістські програми несумісні з конституціоналізмом (Tushnet, & Bugaric, 2021).

Часто політичної ваги популістам надають засоби масової інформації, адже продукований популістами контент є легким для сприйняття, і часто глобальні проблеми пропонується вирішити простими рішеннями, а цей підхід зумовлює симпатію мас. Пізніше проводяться соціологічні дослідження, які посилюють підтримку популістичних сил.

Ми вважаємо, що доречно провести паралель між рейтингом сприйняття (інтуїтивна симпатія) та рівнем довіри до політичної партії або її лідера, які вже апробовані роботою у владі. Рейтинг сприйняття (інтуїтивна симпатія) може здобути будь-яка політична сила, громадський рух, які ще не апробовані у владі, а рівень довіри формується на основі конкретних справ у державотворчому процесі.

Таким чином, можна встановити додатковий запобіжник для вияву популізму, адже кандидати у владу різних гілок і рівнів з безвідповідальними обіцянками та власне чинна влада вочевидь мають різний ступінь відповідальності.

Водночас, як було зазначено вище, важливо не вдаватися до крайнощів (орієнтація виключно на рівень довіри або інтуїтивну симпатію). Консерватизм у період динамічних і прогресивних змін у всіх сферах може зашкодити суспільству на цьому етапі цивілізаційного розвитку. Тобто рівень легітимності чинної влади та ступінь довіри до претендентів (політичних партій, кандидатів на політичні виборчі посади тощо) необхідно оцінювати за допомогою різних методологічних підходів.

До основних чинників легітимності влади в демократичному суспільстві належать: рівень довіри до виборчої системи та явка виборців, якість законів та інших нормативних актів (відповідність писаної норми реальній можливості її правозастосування), політично неупереджений та професійний державний апарат, стійкість і безперервність роботи інституцій у період особливого правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, рівень суспільної довіри до державних інституцій, відповідність дій влади нормам Конституції України та досягнення легітимних цілей їх реалізації. Водночас чинники легітимності влади слід розглядати як єдине ціле кінцевого результату, а не виокремлювати якийсь один базовий.

Висновки

Історичний аналіз українського державотворення потребує поглибленого аксіологічного вивчення політико-правових процесів у синтезі філософського, конституційного, компаративістичного, політологічного підходів для вироблення найбільш оптимальних і ефективних моделей політичного прогнозування та державотворення.

Історичний аналіз українського державотворення потребує поглибленого аксіологічного вивчення політико-правових процесів у синтезі філософського, конституційного, компаративістичного, політологічного підходів для вироблення найбільш оптимальних і ефективних моделей політичного прогнозування та державотворення.

References

- [1] 30 years ago. The 1991 referendum on the independence of Ukraine and the collapse of the USSR (archive photos). (n.d.). Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/referendum-pershoho-hrudnia-1991-roku-pro-nezalezhnist-ukrayiny-arkhivni-foto/30287132.html>.
- [2] Aron, R. (2006). *The drink of intellectuals*. Kyiv: Universe.
- [3] Bellamy, R. (2022). Political Constitutionalism and Populism. *Journal of Law and Society*, 1-25. doi: 10.1111/jols.12401.
- [4] Dellmuth, L., Aart Scholte, J., Tallberg, J., & Verhaegen, S. (2022). Legitimacy in Global Governance. *Chapter 1. Citizens, Elites, and the Legitimacy of Global Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- [5] Koch, C. (2021). Varieties of populism and the challenges to Global Constitutionalism: Dangers, promises and implications. *Global Constitutionalism*, 10(3), 400-438. doi: 10.1017/S2045381719000455.
- [6] Kostytskiy, M.V. (2015). Key approaches to the methodology of learning the Ukrainian historical and legal reality. *Scientific and informative bulletin*, 12, 12-17. Retrieved from http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgijrbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nivif_2015_12_3.pdf.
- [7] Mazzoleni, O., & Voerman, G. (2021). In the Name of Sovereignty. Right-Wing Populism and the Power of the Judiciary in Western Europe. *Partecipazione e Conflitto. University of Salento (Italy)*, 13(3). doi: 10.1285/i20356609v13i3p1417.
- [8] Mudde, C., & Kaltwasser, C. (2017). *Populism: a very short introduction*. New York: Oxford University Press.

- [9] Pike, J. (2023). The law does not exist to guide us. *Jurisprudence : An International Journal of Legal and Political Thought*. *Routledge*, 14(1), 95-112. doi: 10.1080/20403313.2022.2141509.
- [10] *The rule of law: report approved by the Venice Commission at its 86th plenary session* (Venice, March 25-26, 2011). (n.d.). Retrieved from https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2011_003_rev_2011_04_04.pdf.
- [11] Tushnet, M., & Bugaric, B. (2021). *Power to the People: Constitutionalism in the Age of Populism*. Oxford University Press.
- [12] Yakymenko, Yu. (Eds.). (2017). *Transformation of the party system: Ukrainian evidence in the European context*. Kyiv: Razumkov Center

Список використаних джерел

- [1] 30 років тому. Референдум 1991 року про незалежність України і розпад СРСР (архівні фото). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/referendum-pershoho-hrudnia-1991-roku-pro-nezalezhnist-ukrayiny-arkhivni-foto/30287132.html>.
- [2] Арон П. Опій інтелектуалів. Київ : Юніверс, 2006. 272 с.
- [3] Bellamy R. Political Constitutionalism and Populism. *Journal of Law and Society*. 2022. P. 1–25. doi: 10.1111/jols.12401.
- [4] Dellmuth L., Aart Scholte J., Tallberg J., Verhaegen S. Legitimacy in Global Governance. *Chapter 1. Citizens, Elites, and the Legitimacy of Global Governance*. Oxford : Oxford University Press, 2022. P. 3–24.
- [5] Koch C. Varieties of populism and the challenges to Global Constitutionalism: Dangers, promises and implications. *Global Constitutionalism*. 2021. Vol. 10. Issue 3. P. 400–438. doi: 10.1017/S2045381719000455.
- [6] Костицький М. В. Ключові підходи до методології пізнання української історико-правової дійсності. *Науково-інформаційний вісник*. 2015. № 12. С. 12–17. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nivif_2015_12_3.pdf.
- [7] Mazzoleni O., Voerman G. In the Name of Sovereignty. Right-Wing Populism and the Power of the Judiciary in Western Europe. *Partecipazione e Conflitto. University of Salento (Italy)*. 2021. Vol. 13. No. 3. doi: 10.1285/i20356609v13i3p1417.
- [8] Mudde C., Kaltwasser C. *Populism: a very short introduction*. New York : Oxford University Press, 2017. 52 p.
- [9] Pike J. The law does not exist to guide us. *Jurisprudence : An International Journal of Legal and Political Thought*. *Routledge*. 2023. Vol. 14. Issue 1. P. 95–112. doi: 10.1080/20403313.2022.2141509.
- [10] Верховенство права : доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 берез. 2011 р.). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2011_003_rev_2011_04_04.pdf.
- [12] Tushnet M., Bugaric B. *Power to the People: Constitutionalism in the Age of Populism*. Oxford University Press, 2021. 294 p.
- [13] Трансформація партійної системи: український довід у європейському контексті / за ред. Ю. Якименка. Київ : Центр Разумкова, 2017. 381 с.
-

Philosophical Dimension of Government Legitimacy During the Period Of Existential War: the Experience of Ukraine in the XX–XXI Centuries

DURDYNETS Myroslav

PhD in Law, Senior Lecturer of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6718-3583>;

DRAPIATYI Bohdan

Postgraduate Student of the Department of Constitutional Law and Local Self-Government of the Institute of State and Law named after V. M. Koretsky
Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8360-498X>

Abstract. The purpose of the article is to use the example of Ukrainian statehood to carry out a doctrinal analysis of the nature of the legitimacy of Ukrainian power and its factors during the period of Russia's permanent existential war against Ukraine, both in historical retrospect and with a political and legal analysis in the conditions of martial law. The methodological basis of the research is based on general scientific and special legal methods. The key is an axiological approach using comparative law, historical, epistemological, content analysis, dialectical and other methods of scientific research. The scientific novelty consists in the philosophical and legal reflection and development of specific proposals regarding the further legal and organizational improvement of the work of state institutions, strengthening the legitimacy of the government in the conditions of permanent threats from the historical enemy of Ukraine – the Russian Federation. An analysis of the nature of the legitimacy of the government in the conditions of martial law and historical retrospect with modeling of future challenges based on the political and legal experience of Ukrainian state-building was carried out. The main factors of the legitimacy of the government in a democratic society are recognized as the level of trust in the electoral system and the turnout of voters, the quality of laws and other normative acts (compliance of the written norm with the real possibility of its enforcement), a politically impartial and professional state apparatus, the stability and uninterrupted work of institutions during the period of the special legal regime martial law or state of emergency, the level of public trust in state institutions, compliance of government actions with the norms of the Constitution of Ukraine and the achievement of legitimate goals of their implementation. The practical significance of the study of the outlined issues lies in the possibility of developing the most effective models of political forecasting and state-building

Keywords: legitimacy; constitutionalism; power; democracy; war; martial law; sovereignty; philosophy; state institutions; policy; parliament; state formation